

הרב יהודה הלוי עמיהי

קנייה חוזרת במוצאי שביעית של האדמות המכורות ב'היתר המכירה'

שאלה

האם יש צורך לקנות בחזרה את הקרקעות מייד במוצאי שביעית, או שניתן לחכות עד סוף השנה השמינית? בשטר המכירה כתוב שזו תקפה למשך שנתיים. הבעיה שמתעוררת היא שללא המכירה חיוב תרומות ומעשרות אינו ברור, ואי אפשר להפריש בברכה. ואומנם יש מי שטען שכך או אחרת החקלאי קונה את השתילים במשתלה, והשתילים הם בגוש אדמה שבוודאי שייך ליהודי הקונה, לכן בכל מקרה השתיל בשדה שנמכר לגוי ב'היתר המכירה' חייב בתרומות ומעשרות מעיקר הדין ובברכה, כיוון שהשתיל שייך ליהודי ויונק מגוש האדמה ששייך ליהודי.

א. דין השתיל שנמצא בקרקע של עכו"ם

השאלה לכאורה מפורשת ברמב"ם (פ"א מהל' תרומות הכ"ג): עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ בזמן שהספינה גוששת בארץ הרי הצומח בו חייב בתרו"מ כצומח בארץ ישראל עצמה. דין המשנה (במסכת חלה¹) התבאר בדברי הריטב"א², שהעפר הוא בעצין נקוב המונח בספינה גוששת³. דהיינו עפר חו"ל שבא בעצין נקוב ויש בו צמחים והוא בספינה גוששת שדינה כקרקע, אין דין העפר כעפר חו"ל אלא כעפר א"י, כיוון שהעיקר הוא מהקרקע של הים שהוא בא"י. מכאן מוכח שאפילו כשיש גוש עפר מסביב לצמח - אין אנו הולכים לפי הגוש שמסביב לצמח; אם הצמח מחובר לקרקע עולם - דינו כקרקע עצמה ולא כעפר שבגוש שמסביב לצמח, ובלבד שאם הצמח מצוי בכלי, יש נקב בכלי וכדין עצין נקוב. ב'מנחת שלמה'⁴ כתב בתחילה שבעצין נקוב רק הצמח נחשב כמחובר לקרקע עולם ולא האדמה שבכלי, אבל למסקנה הוכיח שדין העפר של חו"ל שנמצא בעצין כדין קרקע של א"י לכל דבר, ואפילו מדאורייתא, וכלשון הרמב"ם: 'כצומח בארץ ישראל עצמה'.

כתב ב'מרכבת המשנה' (פ"ב מטומאת אוכלים ה"ט):

1. חלה פ"ב מ"ב.
2. ריטב"א כת"י, גיטין ז ע"א ד"ה אר"ז.
3. נחלקו הראשונים אם של עץ או חרס, ואכמ"ל.
4. מנחת שלמה, ח"א סי' מ, עמ' ריב אות ב.

שזה העפר שבתוך העציץ נקוב שואב דרך הנקב את לחלוחית קרקע עולם כטבע כל היסודות מין במינו שמושך כח שלו כמשיכת אבן מגני"ט את הברזל דהוא ממינו וטבעו, כן העפר מושך דרך הנקב לחות קרקע עולם.

כדברים אלו כתב הגרא"ז מלצר זצ"ל (כרם ציון שביעית אות יג עמ' כז):

אין אנו מתחשבים עם העפר שלמעלה כיון דקרקע עולם היא ארץ ישראל, בטילה [בטל] העפר שלמעלה לגבי עיקר הקרקע וכן הוא בענינו אע"פ שהוא מוכר העפר שלמעלה לנכרי כיון דעיקר הקרקע היא של ישראל בטילה העפר שלמעלה לגבי עיקר הקרקע והשדה עומדת בקדושתה לענין שביעית.

העולה שבפשוטות החלק העליון בטל לחלק התחתון שהוא עיקר הקרקע. אומנם דעת הגרנ"ה (בספר הוראת שעה) היא שאפשר לעשות מכירת שטח קרקע עליונה, ואין בזה 'לא תחנם', ומשמע שגם התיר על ידי זה עבודות דרבנן בקרקע מכיוון ש'יש קניין לעכו"ם' בזמן הזה להפקיע מקדושת הארץ.⁵ ואולם רבים חלקו על סברה זו: האדר"ת,⁶ הגרי"מ טוקצינסקי⁷ וה'חזון איש'⁸ חלקו על הגרנ"ה מן הטעם שהעץ, אף אם הוא של הגוי כולל אדמה בשיעור יניקה, מ"מ הרי הוא בטל ויונק מקרקע עולם, וזו של ישראל היא. אולם אפילו לדברי הגרנ"ה אנו אומרים 'יש קניין' כאשר השטח גדול מאוד וממנו יונק כל העץ כולו, ויש מקום להחשיבו כעומד בפני עצמו ולא בטל לקרקע התחתונה.⁹ ברם בנידון דידן, שהשתיל מגיע עם כמות מזערית של עפר שבוודאי אינה מספיקה למחייתו של הצמח, וכל גידולו של הצמח הוא מחמת קרקע עולם - ברור שיש להתחשב בה. וכיוון שהקרקע מכורה לגוי על פי 'היתר המכירה', נחשב הצמח כגדל בקרקע של גוי. לכן בנידון דידן שהשתיל עצמו בתוך הקרקע, והרי זה חלק מהקרקע של הנכרי, כיוון שזו נמכרה לגוי על פי 'היתר המכירה' - אין במה שגדל שם חיוב תרו"מ אם הגוי ימרה.

יש להוסיף שכל העלים של השתילים שנשתלו בקרקע וצמחו - לא נשאר מהם אפילו עלה אחד שהיה מסביב לצמח בתחילת הגידול, כולם נבלו במשך הגידול, ואין אחד מהם שנותר לאכילה. הירק או החלק הנאכל הם מה שגדל בקרקע עצמה של הגוי ולא בגוש האדמה הזעיר שהיה של ישראל. על כן ברור שדין השתילים של שמינית כדין צמחים הגדלים בקרקע של נוכרים.

ב. הנזרע בשמינית

כאמור יש מי שטען שאין צורך לחזור ולקנות את הקרקעות המכורות לגוי, כי בין כך ובין כך השתילים גדלו בגוש אדמה של ישראל. אולם יש לדעת שיש הרבה זריעות בשמינית בתקופה זו, והרבה מן הירקות נזרעים ואינם נשתלים. וכאן אין כל סברה, וברור לכו"ע שכל הגדל מזריעה בקרקע של גוי הריהו כגידול נוכרים, ואם יביא 'שליש' ביד הגוי תעלה

5. עי' ס' בצאת השנה, עמ' עז-עט.

6. אדר היקר, אג' ט.

7. ספר השמיטה, עמ' קטו.

8. חזו"א, שביעית ס' כא ס"ק ט.

9. בס' הוראת שעה, פל"ב, הוא מדבר על אדמה שעומקה מטר ואף יותר מכך ובאופן שמספיק ליניקת העץ ולמיחייתו.

שאלת המירווח ביד ישראל, וזה יביא לסיבוכים הלכתיים. על כן ברור שיש לחזור ולקנות את הקרקעות כולן, כדי שמערכת הכשרות תחזור לפעילות סדירה כבכל השנים ותדאג להפרשת תרומות ומעשרות כדין.

ג. חובה לחזור ולקנות את הקרקעות מהנוכרי

הגרש"ז אורבך זצ"ל (מעדני ארץ שביעית סי' א אות יב) התייחס לחשש המבי"ט ו'שמן המור' שישכירו את הקרקע לגוי בהבלעה לשתי שנים ולא לשנה השביעית לבדה: לדידן דקיי"ל כהב"י דאין נוהג כלל קדושת שביעית בשל נכרים, וסומכים לעניין דרבנן על הגר"א דבזה"ז יש קניין לעכו"ם, נמצא שלגמרי לא שייך כאן שכר שביעית, ואף אם גם נראה כאילו העכו"ם עובד את הקרקע בשליחות ישראל ג"כ שרי.

הגרש"ז אורבך זצ"ל כתב גם שיש שני שיקולים שבגינם יש לשוב ולקנות חזרה את הקרקעות: (1) מצוות יישוב ארץ ישראל; (2) מכירת הקרקעות לגוי בשנה השנייה (שמינית) נראית כהערמה עבור המוכר יותר מאשר מכירת הקרקע לשמיטה; וזו לשונו: וכיוון שכן נכון יותר למכור לשנה אחת משום דאף אם נאמר שלעניין איסור חניה אין שום חילוק בין שנה אחת לשתי שנים, מ"מ לדעת הרמב"ן דסובר שגם בזה"ז מצווים אנו על כבוש הארץ, א"כ הרי בכל עץ ובכל שעה מצווים אנו להוריש אותם מעל אדמתנו וכ"ש שלא להושיבם. וחזן מזה נראה שהמכירה לשנת השמיטה בלבד אינה נראית כ"כ הערמה מצד המוכר כיון שבאמת רוצה הוא במכירה בלב שלם שאל"כ יפסיד הכל, משא"כ שנה שניה נראית יותר כהערמה.

הגרש"ז אורבך (שם) הוסיף וכתב שיש לקנות את הקרקעות בחזרה מייד לאחר ראש השנה, אפילו אם יחנטו פירות בין ראש השנה לט"ו בשבט בשמינית. הפירות לא ייקדשו בקדושת שביעית (לדעת השל"ה שט"ו בשבט הוא הזמן הקובע), מכיון שהקרקע בשביעית הייתה מכורה, וא"כ אין בה קדושת שביעית. ברור שגם החונט בין ראש השנה לט"ו בשבט לא יהיה בו קדושת שביעית. לכן כתב שראוי לקנות חזרה את האדמות.

סיכום

- א. יש לקנות חזרה את הקרקעות של היתר מכירה בהקדם האפשרי ולא להמתין כלל.
- ב. שתילי ישראל בקרקע הגוי - דינם כדין גידולי נוכרים.

